

אחרית-דבר: הרפורמציה והשלכותיה

דוד כ"ז

הרפורמציה הפרווטנטית במחצית הראשונה של המאה השש-עשרה פיצלה את אירופה לשני מחנות יריבים, שנבדלו זה מזו לא רק מן הבחינה המדעית, אלא בכלל צורות התנהגות האנושית ובגישה אל עצם החיים. כמו אירופאים רבים אחרים בהיסטוריה, הרפורמציה החלה בתאונה אקראיית, בעקבות פולמוס אקדמי שהציג פרופסור אלמוני באוניברסיטה פרובינציאלית ולא-חובכת. התוצאות של קריית-התייגר של לותר על הממסד הדתי לא היו צפויות, והן התגלגו למחפה של ממש ששינתה את פני המערב לצמיתות.

אכן, היה צורך רב בשינוי. ההיסטוריה של הרפורמציה בעשורים האחרונים נוטה אומנם להציג את הרכיבים "המגיסטריאליים" שבמהפכה; כמובן, היא מציגה את צמיחת הפרווטנטיות כתוצאה של מעשי יהודים, כגון לותר, ושל השימוש שאנשים אלה עשו בכוח כדי לכפותzieות להשקפותיהם. הרפורמציה, על-פי הראייה הזאת, מצטירת נצחותו של מיעוט שהיה נחרץ בדעתו לכפות את תורתו בכוח על רוב אדיש וודם. אבל אפילו היסטרيونים רוויזיוניים אינם יכולים להכחיש כי מתחת לרפורמציה המגיסטריאלית התרחשה גם רפורמציה רדיקלית.

אם דיכוי חברתי הוא תנאי לתביעות לשינוי, הרי שהתקופה ערבית הרפורמציה עונה לכל הדעות על מדד זה. בלשון המעטה, היה זה עידן של תמודדות כלכליות וחברתיות מרוחיקות-לכלת. היסטריונים רבים מייחסים את הוצאות הכלכליים הבלתי נסבטיים של האוכלוסייה באירופה, שנבע משורה של גורמים אחרים. מכל מקום, המספר הגדול של פיות שהיה צריך להאכיל גרם בהכרח להתיקות המזון, לעלייה בדמי השכירות, לירידה בשכר, ל לבטל ולהגירה אל העיירות והערים. הפער בין עניים לעשירים הילך והתרחב, והaicרים ובעלי-הملאכה סבלו לא רק משכר נמוך ומתחירים גבוהים, אלא גם מהכבדת המיסוי, כיון שבבעל האדמות ניסו להמשיך לנחל אורח חיים ראוותני ובה בעת לספק את הדרישות שדרשה מהם המדינה. מן ההגדלה שהגדירו בעלי האחוות את כלל התנהבות האצילת המכובדת נעלמה בהדרגה אדריותם הפטרנלייטית כלפי הקפופים

1512 התמנה לפרופסור לתנ"ך, משרה שהחזיק בה עד יומתו, בשנת 1546.

איש לא היה יכול לנבא שפרופסור אלמוני באוניברסיטה נידחת הוא שיגרום לפיצול בכנסייה הרומיית-הקטולית. בדיעד כל לדאות שהקטוליות הייתה נגועה בקלקלות ובשחיתות: הכנסייה הייתה עשויה מדוי וחזקה בעלותה של שליש מן הקרקעות בגרמניה. ברבות מן המשרות הכנסייתיות החזקו אצילים ובעלי אדמות עשירים אחרים, ורק חלק קטן מן המעשרות והמינים לכנסייה אכן שימשו למטרות דתיות. באיזוריהם שלם מילא אירופה לא היו כמרים בנמצא כלל – חסר מהותי כאשר הדת מבוססת על התלות במעשיה-הণיסים שהכומר מוחלט בשעת המיסה (האווכристיה), שבת נחף הלחם בדרך פלא לבשו של ישו והין לדמו. חלק מן תכמירים הוויקו במשרות רבות, ובמקרים רבים לא היו במקומות כהונתם, ופגשו את צאן מרעיהם רק לעיתים רוחוקות, אם בכלל. בישופים לא היו במחוץ להונთם, כמפקדי אוגדות שלא יצאו מימייהם לחוויתן. אנשי המכמורה, לרבות מגרשי-shedim ומדקמים-ההילים, נהנו מיחסינוות מפני שיפוט בבית-הדין האזרחיים, פושעים יכולים לבקש מקלט בכנסיות, שנחשבו לשגרירויות של רOME בדרכיו העולמיים. אנשי המכמורה היו על-פיירוב בורים ונבערים, שחיו בפועל חי משפחה עם נשים וילדים, ולא נבדלו כמעט במאומה מן האנשים שאוותם שירותו. הנזירים לא היו אומנם בעלי קניין פרטני, אך הם השתיכו על-פי-רוב למסדרים עשירים שאפשרו להם לחיות חיי נוחות ודרותה. אכן, כמחצית מעורשה של הכנסייה היה שייך למונרים.

אך לפני הרפורמציה, הייתה לכל והקללות רק השפעה מעטה על לותר ועל רוב הקתולים. מבחינתם, תפקידה העיקרי של הכנסייה היה לחזור ולשוחר את הנס שבמיסת, האווכристיה. הכומר לא היה אלא מעין "כספומט" אלוהי הפולט אווכристיות; כל עוד המיסה בוצעה כהלהכת, לא היה לצורך אכפת כלל אם ה"כספומט" של אלוהים מלוכך או בלוי קמעה – העיקר שעשה את מלאכתו. בשנת 1511, כאשר נשלח לותר לדרומה מטעם המסדר האוגוסטיני שאליו השתייך, הוא שב לויטנברג נפעם כולם מן ההוד והתפארת שראו עיניו.

הענין שעורר את חמתו, בסופו של דבר, היה הנוגע של הכנסייה להפין איינדולוגיות. טרי מחלוקת אלה נועד להמיר את מעשה הקפירה שהוטל על חטא שנSELח, ככלומר, לבטל את העונש שגורר הכומר על אדם שהודה בחטאונו. הכנסייה טענה שיש לה וכות לנ hogך כיוון שהיא המופקדת על

להם, והם נהפכו לקפיטליסטים כפירים המנצלים את השפעה בכוח-עבדה זול.

ההיסטוריונים מסוימים הציגו את העוני, הcupus והתסיסה התרבותית כהסבר מספיק לפroxם הרפורמציה, אולם אף שהיתה ללא ספק מידת רבה של אי-נחתת ומזוקה, ואנשים רבים אכן השתווקו ליציבותה שהשתמעה מן הרציונליות ומן המשמעת במסרים של לותר ושל קלוון, משכה הפרוטסטנטיות באותו מידה גם אנשים מקרוב האליטות, הנסיכים, האצולה והקורפרציות העירוניות, שביקשו להשיג שליטה בקהילותיהם הפליטיות. עם זאת, היה זה יותר אשר פנה אל אותה מצוקה וגרם לקרע שעציב את ההיסטוריה האירופית מזו ועד ימינו אנו.

I

מרטין לותר (Martin Luther, 1483–1546) נולד באיסלון, עיר קטנה בסקסוניה. אביו החל את דרכו ככורה נתוחת, אך הצלית, והודות להריצותו ולניסיונו ממשתלים, לחוכר את אחד ממכרות הנחותה שהיה בעלותו של רוזן מקומי, חכירה שהקנתה לו מעמד של כבוד ועשור יחס. לותר נשלח לבת-ספר מקומי, ולבסוף לאוניברסיטה של אַרְפּוֹרֶט ללימודים. ההיסטוריונים נагו לחשוב שהוא סטודנט דלפון, אך ביום ידוע שכר הלימוד שלו באוניברסיטה שולם במלואו מראש, ובסיום לימודיו לתואר ראשון, דהר אביו לאַרְפּוֹרֶט עם עשרים פרושים ותרם לאוניברסיטה תרומה כספית נכבהה.

לותר סיים את הכשרתו הבסיסית ביןואר 1505, והחל בלימודי משפטיים. ב-2 ביולי 1505, בדרכו חזרה לאַרְפּוֹרֶט אחורי ביקרו אצל הוריין, הוא נקלע לסערה איוומה. בرك הפיל אותו אפיים ארצה, והוא קרא לעורתה של אנה הקדושה, אמה של מריה, הקדושה הפטרונית הן של אנשים שנקלעו לטערות והן של משפחות הכווים. אם היא תציל את חייו, נדר לותר, הוא יהיה לנזר. חיו של לותר ניצלו, והוא קיים את נדרו, לדאָבּוֹן-לייבו של אביו.

כעבור שבועיים ה策ר לותר למנזר אוגוסטיני באַרְפּוֹרֶט, והחזר את אוסף ספרי המשפטים שלו לחנות הספרים. הוא הוסמך לכמורה בשנת 1507; בעבר שנה קיבל משרה באוניברסיטה החדשה בויטנברג, ובשנת

הארכיבישוף של מגדבורג ואחיו של המארגרף מברנדנבורג, שכנו ויריבו של פרידריך. הקיסר מקסימיליאן הראשון היה יכול להשתיק את לותר, אך הוא היה כבר זקן ורצה להבטיח שנכדו קרל ייבחר לרשות את כסאו לאחד מותו. לروع המזל, רק שבעה אנשים היו רשאים להצעיע, ועם קבוצת נבחנות זו גמנו פרידריך, אלברטוס והמארגרף של ברנדנבורג. תמייה באחד הצדדים הייתה מסכנת את בחרותו של קרל.

מקסימיליאן החליט לפטור את הפלמוס האקדמי באמצעות פולמוס נוסף, ויכולתו פומבי שהתקיים בעת כינוס הדיפט הקייסרי באוגסבורג. מול יותר ניצב קאייטאנוס, התיאולוג הדומיניקני הדגול, וכולם ציפו שלותר יפסיד בהונצחותו. הוויכוח התנהל במשך שלושה ימים אמצע אוקטובר 1518, כשהי אחרי הופעתו הראשונה של לותר בזירה הציורית. קאייטאנוס נהג בשיטה הקתולית־הרומית המקובלת של ציטוט הסמכות מובהקות, שהמפורסת בינויה הייתה בניהה של הקתדרלה של פטרוס הקדוש ברודא. הופעתו של מוכר אינדולגנציות סמוך לויטנברג, בשנת 1517, היא שגדשה את הסאה מבחינותו של לותר.

ב-13 באוקטובר 1517 הזמין לותר את הציבור ל"יום־יעון" לגבי האינדולגנציות ונושאים אחרים, בכך שתלה רשימה של תשעים וחמש "תיזות", או נושא־דיון, על הדלת של כנסיית "כל הקדושים" בויטנברג. מישטו הגה את הרעיון להציג את המסמכ ברחבי גרמניה – עדות מרשותה לכוחה של הממצאה החדשה, הראפוס – ושמו של מרטין לותר נודע מיד בכל בית. חשוב להזכיר שלותר לא התקoon לחולל מהפהה: הוא נגרר אחרי האירועים, ומצא את עצמו, בלי

מרטין לותר פרסם במארך שנת 1520 כעשרים וארבעה חיבורים, ובthem התווה את התיאולוגיה החדשה. תורתו התבسطה על שלושה עקרונות. הראשון היה ה-*ide fide*, *sola fide* האמונה בלבד". הקתוליות הרומית היא דת המבוססת יותר על מעשיו של האדם מאשר על אמונהו. הטקסטנים, במיעוט האוכורטיסטיה במשמעותם, הם העיקר. לותר טען, לעומת זאת, כי האנושותמושחתה בסודה כתוצאה מן החטא הקדמון, ולכן כל מעשיו הטובים של האדם, לרבות הטקסטנים, נובעים מדבר־מה חיזוני לאנושות, ככלומר, מאלהיהם עצמו. הצגת מעשינו הטובים לפני האל ביום הדין כאילו הם נובעים מעצמנו, ולכן ראויים לגמול בחיינו עתה, פירושה

הניהול של עוזף המעשים הטובים שעשה ישו במותו. הכנסייה ראתה את עצמה בחזקת בנק אלוהי, ואת האינדולגנציות כஹמות שנטנו למאכנית מחשבון הבנק של ישו. תחילתו של הנוגע היתה בשטרוי המחלוקת שהנפיקה הכנסייה למשתתפים במסעי־הצלב: אם ימותו בשדה־הקרב, הבטיחה הכנסייה, החטאיהם שעיליהם לא התוודו ולא כיפורו יימחקו מן הרישומים לגנותם הוודאות לשטר המחלוקת שבידיהם. אולם לקרהת שנת 1300 בקרוב הגלגה הכנסייה להרשות קניית אינדולגנציות למען הולת, ורמותה שקייתן עשויה לאlein נשומות מקור המזרח (הפורטוגזרים), אותו חדר־המתנה לגן־העדן שבו שוהים רוב הבריות עד שנמחלים להם החטאיהם שלא כופרו לפני מותם. ליוםה זו ולא היה שום הצדקה תיאולוגית; חמוץ מכך, הרוחות ממכירת האינדולגנציות שמשו לעיתים קרובות למטרות חילוניות מובהקות, שהמפורסת בינויה הייתה בניהה של הקתדרלה של פטרוס הקדוש ברודא. הופעתו של מוכר אינדולגנציות סמוך לויטנברג, בשנת 1517, היא שגדשה את הסאה מבחינותו של לותר.

ב-13 באוקטובר 1517 הזמין לותר את הציבור ל"יום־יעון" לגבי האינדולגנציות ונושאים אחרים, בכך שתלה רשימה של תשעים וחמש "תיזות", או נושא־דיון, על הדלת של כנסיית "כל הקדושים" בויטנברג. מישטו הגה את הרעיון להציג את הרשימה ולהפיץ את המסמכ ברחבי גרמניה – עדות מרשותה לכוחה של הממצאה החדשה, הראפוס – ושמו של מרטין לותר נודע מיד בכל בית. חשוב להזכיר שלותר לא משים, בשלב מתקדם הרבה יותר מכפי שתכנן בדרך לדיקליות.

היה אפשר להשתייך את הפרופסור המרדין ללא כל קושי, אך כל אלה שהיו יכולים לעשות זאת נכשלו במשימותם כיון שלא הבינו כי הם "רוכבים על נמר". האפיפיור לאו העשירי, בנו אוחב־התענוגות של לורנצו המפואר לבית מדיצי, ראה בתיזות פולמוס חסר חשיבות על דוקטרינה מפוקפקת מילא, האינדולגנציות; הוא הפרק את העניין לשאלת של ציאות ומשמעות לכך שפנה אל המוננים על לותר במסדר האוגוסטיני. האוגוסטינים, מצדדים, לא רצו לפעול נגד לותר, כיון שהאינדולגנציות נמכרו על־ידי יריביהם, הדומיניקנים, ולכן הם ראו בפולמוס דבר המועל להם בפוליטיקה המקומית. גם האחראי על לותר מבחינה שלטונית, פרידריך החכם דוכס סקסוניה, לא רצה לפעול נגדו, כי המכירה המוסמכת הזאת של אינדולגנציות הייתה מפעלו של אלברטוס הוהנצולרן, שהוא

והנסיך הוא שכנע את נתיניו, בדרך-כלל על-ידי הצעה שם לא יכולו לסרב לה. יתר על-כן, הרפורמציה שלו התרחשה בתוך המבנה הפוליטי המבוסס על הקיסרות הגרמנית, המורכבת ממאות יחידות פוליטיות קטנות. נסיך "שוכנע" ב مصدر הפרוטסטנטי מצא עצמו לפתח עשיר וחזק, כיון שהחרים את רכושה של הכנסייה הקתולית, כשליש במעט מטרitorיה, ובאות חיטל את הסמכות היריבתית היחידה שהתקורתה בו בארץיו שלו.

אבל לותר היה משול לשוליות הקוסם. העקרונות של האמונה בלבד וכתבי הקודש בלבד פירושם, שככל אחד רשאי להחליט על דעת עצמו בענייני דת כל עוד הוא יכול להוכיח שהלכה מסוימת נמצאת בכתבי הקודש. והביבליה – התנ"ך והברית החדשה – היא כידוע ספר אורך מאד. לותר ראה את עצמו, בסופו של דבר, כאיש ששינה את פניה של הנצרות לצמיתות, אך משחרה לבריותיהם יכולם לחשב בעצם, גילה שרבבים מהם חושבים אחרים. כמעט מיד כמו בצד הפרוטסטנטי כיתות ומנגיגים רבים חדשים, שטענו כי לותר עליה אומנם על הדרך הנכונה, אך זנה אותה כטרם הגיעו לידי. הקבוצות הרדייקליות, שתבריתן רואו בלותר נביא של תיבת פנדורה שכואת.

בעוד שלותר היה מעוניין בעיקר בארצות הדוברות גרמניות, הפרוטסטנטים הרדייקלים נשאו עיניהם למרחב ביןלאומי יותר. מהפכנים פוליטיים וחברתיים אלה הקלו בראש בסמכות המדינה, ולעתים היו אף אויביה ממש אם נחשבה בענייניהם ל"חוותא". הם אף היו מוכנים להשליך בנקל אל מאחורי גומם את המנגיגים, המוסדות והמשמעות של כנסיית מייחביבים, ובעיקר את תפיסותיה לגבי הכלכלה. היה להם גם מושג ברור יותר מזה של לותר לגבי אחריםיהם, והם ציפו בקוצרירות ליום שבו ישוב ישו לשלוט כמעט לגמרי על אדמות.

כמה מן המילנאריסטים הקיצוניים הללו היו ספריטואליסטים, מיסטיקים, שטענו נגד לותר כי ההtagלות נמצאת לא רק בכתבי הקודש. הם הדגישו את המושג של התגלות נמשכת, והתעקשו שאלוהים עודנו נמצא בקרב הבריות ומעביר להם מידע שלא היה נמצא בזמן הקודיפקציה של כתבי הקודש. הבנה אמיתית אינה נובעת אייפוא מן האל, אלא מן התהוננות הפנימית בישו, מן הבשורה שבנפש. ספריטואליסטים אלה היו לפיכך אדיסטים כלפי כל הזרות החיזונית של זאת, במיוחד כלפי

לשלם לאל במתבוך שלו, לדרש מידיו גמול לעצמו על הטוב שנעשה בគותו בלבד. אין אנחנו אלא כלים בידי האל, ועושים את דברו עלי אדמות. לותר טען כי הישועה אינה אלא עניין פשוט של אמונה. ביום מותנו אנו ניצבים פנים-אל-פנים מול האל בלי שnoch להתחדר במאמנה, לפחות באמונתו באלהים. בפעם הראשונה קמה תנועת תיקון נוצרית שתתקפה את התיאולוגיה הנוצרית עצמה, ולא טענה רק שהכנסייה מושחתת ואינה עומדת בכללים שהיא עצמה קבועה. בהנפקה ביטל לותר את הצורך בכל המנגנון של ערבי הסקרמנטים, במיוחד של האוכристיה, שוב לא היה צורך בטקסים כנסיטיים, בעליות-ילדגלו, בתפילהות למען המתים, בכמרים או בכנסייה עצמה, על עושרה ואדמותיה.

העיקרון השני של לותר היה ה-*sola gratia*, "גאולה באמצעות החסד בלבד". אכן ענה לותר על השאלה המתבקשת: "למה אני?" לעולם לא נדע מדוע האל בוחר באדם מסוים ולא לאחר לעשות את מלאכתו עלי אדמות; אישינו ראי לכבוד הוה. ישועתנו באה לנו בזכות החסד בלבד, ולא בזכות מעלהינו או מעשינו הטובים. החסד האלוהי כלפי המין האנושי ניתן לו אף-על-פי שאין הוא ראוי לו ולא זכה בו באמצעות מעשי.

המושג האחרון היה ה-*sola scriptura*, "גאולה באמצעות כתבי הקודש בלבד". לותר, כיה לפרקפלר למקרה, ראה את התיאולוגיה כמושחתת ביסודיה על הביבלייה. הוא דחה את כל מקורות הסמכות הדתיות, למעט כתבי הקודש. יתר על-כן, כתבי הקודש היו בעיני לותר טקסט תרד-משמעותי ופשוט. משום כך הוא דגל בתרגומים כתבי הקודש לשפות המדוברות ובשחרור הטקסט מן הגרסה הלטינית הרשמית שבסימוש הכנסייה. בתמיינות סבר לותר שכולם יבינו את כתבי הקודש כפי שהוא מבין אותם, וכי לא יהיה צורך להגביל את פרשנות הביבלייה לפרשנות כפואה על-ידי הכנסייה. התפתחותה של הרפורמציה הרדייקלית מתחת לאפו הוכיתה לו את טעותו.

II

הרפורמציה הרדייקלית אכן הייתה שונה מהותה מן הרפורמציה המgistriaלית של לותר. המהפכה הדתית שלו התחוללה בהסכם הרשות החילונית: לותר שכנע תקופה את הנסיך של מדינה גרמנית מסוימת,

הaicרים נגד הדיכוי של בעלי האדרמות, במיווחת הגודלים שביניהם, כגון הכנסייה, שהתויקו נמלאות בהיקף נרחב. התנועה התפשטה לאורך הנדרות, במרקם הדנובה לעבר אוסטריה (אם כי דילגה על בוואריה) ולאורך הריין לעבר גרמניה המרכזית והצפונית. מעצרים נחרשו, מגורדים נבזו ואדונים הותקפו. משחופיע לותר, הוסיף מנהיגי האיכרים לדגלם רכיב אידיאולוגי נשגב יותר ממצוקה כלכלית גרידא.

מעורבותו של תומאס מינצ'ר (Thomas Müntzer, c.1490–1525) הוסיף מים למירידת האיכרים. מינצ'ר למד בליפציג ופגש שם כנראה בלאורר בשנת 1519, בזמן הפלמום המפוארם שבו נאלץ לותר להודות באחדתו לעקרונות מסוימים של יאן הוס, שהוציא להורג באשמה מיניות למעלה ממאה שנים קודם לכן. בשנה שלאחר מכן התקרב מינצ'ר אל הנביים מצוויקאו, מיסטיקנים קיזונינים שטענו שאלווהם מעידן באזוניהם את הבשורה של כתבי הקודש. אבל הם לא רצו את מינצ'ר, והוא נאלץ להפסיק הלאתה. הוא נhil ויכוח עם לותר בויטנברג, ואו עבר לאלשטאדט, שם הטיף לטבילה בברורות ולמהפכנות. מינצ'ר נרדף מעד לעיר עד שמצא לו מקום בקרב האיכרים המורדים.

בשלב ההוא כבר היה המסדר של מינצ'ר אפוקליפטי מובהק. למשל, בדרשה שנשא לפני שני נסיכים סקסוניים בשנת 1524, הוא בחר לדון בפרק בבספר דניאל, שבו מופיע החלום על הפסל הגדול:

אמת ויציב, יודע אני כי כך, שרוח אלוהים גילתה לאנשי רביים,
אדוקים ונבחרים, עד מה חיונית היא עתה רפורמציה מצוינת
ואדרה בעתיד, והיה תהיה גם אם ירבו המתנגדים לה. נבואת דניאל
לא השתנתה, גם אם אין איש מאמין בה. הכתוב ברור כשםש,
ומלאכת קיצה של המלוכה החמישית בעולם היא עתה במלוא עוזה.
הראשונה בהן, המיוצגת בראש הזהב, הייתה קיסרות בבל. השניה –
חוות וזרועות של כסף – הייתה מדיה ופרט. השלישית הייתה קיסרות
היוניים, מצלצת בתבונה, כפי שמעידה הנוחות המצלצת.
הרבייעית הייתה הקיסרות של רומי, שהושגה בחרב, ממשלה הכוות.
ויאלו החמישית היא זו של נוכחות עינינו. אף היא מבזול ורואה לאחוי
בכוות, אך היא מודבקת מחרס וטיט, כפי שהוא רואים בעיני
חוותנו – יומרות שוא של אותה צבויות המתפתלת וזהות בכל
רחבי תבל.

הטקסים והארגון הכנסייתי. הכנסייה האמיתית, כך גרטו, היא הקהילה הנסתתרת של המאמינים.

שני הנציגים הטיפוסיים של הזעם הספריטואלייסטי, שנודעה להם חשיבות רבה במאוראות הבאות, היו סבסטיאן פרנק (Sebastian Franck, c.1499–c.1542) וקספאר שוונקפלד (Caspar Schwenckfeld, 1490–1561). פרנק, שדגל בחופש מחשבה מוחלט, הטיף לנצרות מינימליסטית ולא-אידוגמטית. בשנותיו האחרונות חי בבאוזל, שם נרדףHon על-ידי הפרוטסטנטים והן על-ידי הקתולים, שראו בו איום על עצם קיומה של כנסייה מאורגנת. שוונקפלד היה מיסטיקני אף יותר מפרנק: כאשר בא לויטנברג, בשנת 1522, כדי להיפגש עם לותר בתקופה שמצא בו חבר לדרכו, רבו שני האנשים הללו על הפירוש של עקרון *sola fide* ועל המשמעות של האוכריסטיה, שבעיני לותר היה לעדין מים של כוח על-טבעי. אדם שהתנגד לכל ה吉利ים החיזוגניים של הדת, הצליח שוונקפלד במידה מפתיעת: בגרמניה המשיכו תלמידיו לפעול עד שנת 1826, ובפילדלפיה – לשם הגיעו ממשיכי דרכו בשנת 1734 – ממשיכת הכת להתקיים עד היום.

אולם מיסטיקה כదרך להתעלות הנפש היא בגין מותרות למי שמתנסה לקיים את נפשו. תביעתו של לותר לקרו בכתי הקודש ולהבין אותו באופן עצמאי עוררה בתוך זמן קצר נחשול מהפכני בקרב אנשים שטענו כי הם מסתמכים על האידיאולוגיה הדתית החדשה. בראש הטולם היו אבירי הקיסרות, אשר ניסו, בשנים 1522–1523, להחויר לעצם כוח ומעמד פוליטיים בקייסרות הרוומית הקדומה של העם הגרמני, והסתיעו בפרוטסטנטיות כאידיאולוגיה צלבנית. מנהיגם, פרנץ פון זיקינגן, בחר לו לדבר את ההומניסט אולריך פון הוטן, שראה ברעיזונו של לותר אمثالה מצוינת לאלים. בספטמבר 1522 הם תקפו את טרייר, שנשלטה בידי ארכיבישוף, בטענה שאין הם רק שודדים ובווזים, אלא אף מתרירים את הכנסייה. לקראת מי 1523 כבר מצא זיקינגן את מותו, והוטן ברוח לגלות, לאחר שאבירי הקיסרות הובסו ומצבידיהם נחרשו. הישגם היה היחיד היה ליכון הנסיכים הקתוליים נגד אויב משותף.

משמעותו הוא השימוש שעשו האיכרים המורדים בדרום-מערב גרמניה בפרוטסטנטיות המוקדמת. תנועת ה"בונדשו" (Bundschuh), שקיבלה את שמה מנעליו הבד הקשורות של האיכרים, הchallenge לפעול העשרים וחמש שנים לפני הופעתו של לותר, וביטה את מהאותם של

לצדיו של השליט", אמר לותר, "הוא קדוש מעונה אמיתי בעניין של האל". האמונה שהנופלים במערכת הדתית עלולים הישר לגָנְגָהען אינה המצאה של הפונדמנטיסטים המוסלמיים. אשר לציפיות המילגנאריות של מינצ'ר, הסביר לותר:

גם אם יש וידיו של האיכר תהא על העליונה (חס וחלילה) – שחרי לאלהם הכל אפשר, ואין אנו יודעים אם אין זה רצונו הוא, להרים באמצעות השטן בכל סדר ומשטר ולהשליך את העולם על ערים את אומללות כתקומה לקראת יום-הדין, שלא ירחק – אף-על-פי כן, הממלאים את תפקידו של השליטן בחרב רשאים למות ללא דאגה ולעלות לגזרם במצפון שקט.

בהתהרות מעין אלה הציב לותר את עצמו במפורש לצידם של השליטים הקיימים, ואת תנוועתו כולה גייס לשימור המצב הפוליטי הקיים. פטרונו הראשון של לותר, פרידריך החכם מסקסוניה, מת באותה שנה, אך יורשו כולם הוסיף לתמוך בLocator, לא רק מפני שהכריז על כוונתו לוחז את הבניה הפוליטית של הקיסרות הגרמנית כמות שהוא, אלא גם מפני שהנזריך המרden שם את מדינתם הקטנות על המפה.

אולם הרעיון של מהפכה פוליטית וחברתית המבוססת על הבשורה הדתית היה מוצלח מכדי שייעלם לאחר הוצאה להורג של מינצ'ר. היו עוד רבים אחרים שהאמינו בלהט כי לותר עצר את מהפכה שלו באמצעות הריך בפשרה עם המשלחות והכנסיות הקימות. הקיצונים שביגיהם היו האנאבפטיסטים. התחלית "אנא" ביוננית פירושה "למעלה" או "שוב", והאנאבפטיסטים הם אלה שדגלו בטבילה בברgorות, או בטבילה בשנית, שחרי כל הנזירים נטבלו או בינוקותם לראשונה. דרישת זו כשלעצמה היתה מהפכנית, כיון שלטבילה בינוקות היה תפקיד חברתי חשוב של סיפוחם של כל התינוקות, שלא יכולו למחות או להתנגד, לקהילת המאמינים; ומאות שחתבילה הותירה בנפש האדם סימן בל'ימחה, לא היה אפשר לעוזב את הכנסייה אלא בנקודת הצעד הבלתי-אפשרי של התחשות מוחלטת לנזרות.

עקרונותיהם הנוספים של האנאבפטיסטים היו מדים אף יותר. כרבים מקודמייהם, הם שללו את הטענה שהאל אמר את מלתו האחוריונה בכתביו הקודש; לדידם, האל מוסיף לקיים קשר עם בני-האדם באמצעות התגלויות וחזונות. האנאבפטיסטים נקראו גם schwärmer (בגרמנית,

הdimoi של הממלכה החמשית חדר בדרך זו אל הרפורמציה כבר בראשיתה; ודימוי זה הוא שסיפק את הכלים לגיבוש המשגה של השינויים שעמדו לחתולול.

כמו מהפכנים דתיים אחרים, לא היה מינצ'ר מוכן להמתין בסכנתות עד שיחלט המלך ישו לשים קץ לממלכה האחורה לפני בוואו מחדש. הוא נטל חלק בניסוחם של "שנים-עשר העיקרים" של האיכרים, מניפסט שפירתם את הקובלנות של המורדים. מי שקרה בו ביום אינו מתקשה להבחין בתפרים המחברים בין ההזדירות האידיאולוגיות של מינצ'ר לבין התביעות הארץ-ישראלית, הצנעות למדוי, של האיכרים לגבי דמי שכירות, זכויות דיג וגידור אדם. מינצ'ר מתחמת עם מבקריו במישרין ומודה שהם עושים לשאולו: "כלום אלה הפירות של התורה החדשה, שאיש אינו מצית והכל מהרין למרוד, לתקון ואולי אף להרווס כליל את סמכויות השלטון, הכנסיית ווארדי כאחד?" אחת ממטרותיו במסמך זה, אומד מינצ'ר, היא "לחת הצדק נוצרית לא-ציות ואפיו למרוד של האיכרים כולה". ככלומר, בתוך שנים ספורות למנ המתה הראשונה של לותר נזילה הפרוטסטנטית כצדוק למהפכה פוליטית וחברתית.

אפילו המתוני שבין הניסיכים תומכי הרפורמציה לא יכלו לשאת זאת. בהנהגתו של פיליפ, הלאנדברף של הסה (שלט בשנים 1509–1567), הביסה הליגה השוואבית של הניסיכים הפרוטסטנטים (ב-15 באאי 1525) כוח של המורדים בפרנקהאוזן שבסקסוניה, שם הייתה מרכזה של מרידת האיכרים. מינצ'ר עצמו הוצאה להורג כעבור יומיים, אך שותפו, אנדריאס קארלשטאדט, ברח ומצא מקלט ב ביתו של לותר עצמו. תוצאה אחת של מהפכה המשיחית של מינצ'ר הייתה חיזוק מעמדם של הניסיכים וכנסית-המדינה שלהם על חשבון של האיכרים והמעמדות הנומוכים האחרים, אם כי אגב כך נחלש גם מעמדם של שליטי-העל ושל הקיסר.

לותר עצמו לא ידע כיצד עליו להגביב על כך שנושאים את שמו לשוא. תחילתה פרסם תגובה מתונה, "הպיצה לשולם על שנים-עשר העיקרים". אך משרה שאין לקריאתו השפעה כלשהי והמרד רק מתעצם והאלימות גוברת, הוא שינה כיון וכותב את "נגד האספסוף של האיכרים הבוזים והרזחים", במאי 1525, מיד לאחר דיכוי המרד. "לפיךך", תורה, "חייב כל מי שرك יכול להרוג, לאבד ולהשמד, בחשי או בגלוי, בזוכרו כי אין דבר מסוון, מזיך או טני יותר מן המורד. בדיקוק כפי שיש להרוג כלב שוטה; אם לא תכה בו, הוא יכהךך ובארץ כולה איתך." מי שנהרג בקרב

התוצאה השניה של תבוסת האנאבפטיסטים במיניסטר הייתה כינונן של כמה קהילות דתיות חלופיות שסדרו עד ימינו. אחת מאללה היא זו של הоторים, חסידיו של יעקב הוטר (מת בשנת 1536), אナンאכטיסטים שמצוואו מקלט במרובבה אחורי האסון במיניסטר. הם הקימו יישובים שנבנו סביב "ברודרהור" ("בית-Ἄχιμ") והשתטו על עלוות משותפת בקנין. הם הגיעו לארצות-הברית בשנת 1874, ועודם משגשגים בצפון-אמריקה. קבוצה אחרת היו המונוגנים, חסידיו של מנו סימונס (מת בשנת 1561), שארגן מחדש את ניזולי מיניסטר בהולנד. הם הפכו לפציפיסטים, וכיוון הם קהילה חשובה בעלת השקפות ליברליות המונה כמה מאות אלף בני-אדם, גם הם מצאו מקלט בארצות-הברית, שם מוכרת בעיקר הקבוצה הקיצונית שכזאתה מתוכם – האМИש.

התוצאה האחורה של המפללה במיניסטר הייתה השפעתה על מרטין לותר עצמו. הוא ראה בה אישור למסקנותיו בעקבות מרדר האיכרים, ולפיכך היא חיזקה את הקשר בין השלטונות הפוליטיים הקיימים בקיסרות הגרמנית. תורתו הפוליטית התגבשה, והוא החל להוגה באפשרות שלכל איזור בקיסרות תהיה בסופו של דבר דת אחת, כדי להפחית את הסכסוכים. פתרונו זה ענייק תפkid חדש יותר לנסיך מאשר לרשות הדתית. ואთ התפיסה הפוליטית לגבי המבנה של הקיסרות הגרמנית שאימץ גם יריבו המשבע של לותר, הקיסר קרל החמישי, והיא שהונחהיסוד לשולם אוגסבורג בשנת 1555, הסכם שהשכנין שלום ויציבות בגרמניה לזמן-מה.

ריעונותו של לותר הבישול והושלו בתרתו על-אלודות שתי המלוכיות, שעלי-פי תורה זו, האדם הוא בעת ובעונה אחת אורח במלכות הארץית, שבה הוא כפוף לחרב ולחוק החלוני, ואורה במלכות הרוחנית, שבה מנהחים אותו בדרך דברי האל אשר בכתביו הקודש. במלוכה הארץית האדם נתון בשעבוד, נתון בתוך מערכתמושתחת על כפיה ופה, כיון שהוא ורוצח בכפיה סדר על התהוו ובוهو, כפי שעשה הוא עצמו במעשה הבריאה הראשון. לותר תלה את הסמכות המידנית של השליט בהשגה העלינונה ובכתביו הקודש.

מצד אחד, הצליח לותר להביא את ריעונותו המעוורפלים מימי ראשית הרפורמציה בוויטנברג לכל גיבוש. מצד אחר, תורתו הפוליטית הייתה מגילת הזוכיות של העול, מכיוון שהיא קראה לבנסיה להשלים עם אי-צדק חברתי או כלכלי, או לפחות לא למחות נגדו באופן שיערער את המבנה המדיני הקיים. מן הרגע שהנסיכים הגרמניים נטלו לידיהם את

"גולhbims" או "אחווי השראה"), והוא זו מיוחד של אמונה בהשראה אלוהית נודע כ"להט" (enthusiasm). מקור הסמכות הדתית היה איפוא מפוץ הרבה יותר מכפי שגרס לותר, כי חלק מן המסרם השמיימים הללו, טענו האנאבפטיסטים, קראו לחול שינויים מרחיק-ילכת בסדר החברתי והמדיני. לדבריהם, הנבחרים צריכים להיפרד מן הכנסיות הקיימות ומן המוסדות הפוליטיים, עליהם להוכיח את הקנין במשותף, להקים קהילות עצמאיות, לפועל להристת הסדר הקיים ולזרז את הקמתה של מלכות המשיח עלי אדמות. בשלב מאוחר יותר הם דגלו גם בפוליגמיה. האנאבפטיסטים באו לרוב מקרב המעמדות המזוכחים של איכרים ובעלי- מלאכה מיוםנים ומיוםנים-למחצה, והם נשאו עימם לפיקד מאגר שלם של תביעות חברתיות וככלויות.

בליחסותם להוציא את ריעונותיהם אל הפועל, תפסה קבוצה של אナンאכטיסטים את בנין העירייה בעיר מיניסטר שבווטפליה, ב-1534, ויסדה שם את מملכת הקדושים. מנהיגם היה כנראה האיש שכונה אין מלידן, אין בוקלסון או בקלס (1510–1536), חייט או פונדקאי לשעבר. בין שאר המנהיגים היו מלכior הופמן (מת בשנת 1543) ויין מටיס (מת בשנת 1534), אופה מהארלם, וברנהרד קנייפרדוילינג, סוחר בדים מקומי. לקראת ראשית חדש מסקו שככל המסרב להיטבל בשנית יגורש ממלכת ציון, האוטופיה האנאבפטיסטית שדרה שישה-עשר חודשים, עד ה-25 ביוני 1535, היום שבו נפתחו שעריו העיר פון ואלדק, שנาง בתושבים ללאرحم.

לניסוי האנאבפטיסטי היו תוצאות שלושה סוגים:

ראשית, הוא הגביר עוד יותר את השמרנות בקרב מנהיגי הפרוטסטנטים. אפילו אלה שלא נבהלו מהמשכו של מרדר האיכרים בחסות הדגל הפרוטסטנטי, נחרדו מן הון החדש של המרד הדתי. היינריך בולינגר, למשל, ירושו של צוינגןלי בציירין, הכריז כי "האל פכח את עיני המשלות הוודאות למחפה במיניסטר", ואסור מעתה לאיש לבתו באנאבפטיסטים, גם אם נראים תמיימים לגמרי. בשנת 1536 ציוויתה מועצת העיר ציריך על הטבעתם של אナンאכטיסטים. יתר על כן, כל חריגה מן הדגל הפרוטסטנטי הרשמי של המועצה היה עלול להיות מוגדר כ"אנאבפטיזם". הכתם של מרדןנות, מהומת ופוליגמיה דרכ' את הקבוצות הורתיות הרדיkalיות עוד דורות רבים.

במפורש "לא" באלו רבתה: הקלוינוים קם כדי לחת מענה לצורך בגרסתו, לוחמנית יותר של הפרוטסטנטיות, שתביא את הרפורמציה לצרפת, לאנגליה ולארכזות אחרות שבן לא היה הנסיך יכול או לא רצה לאמן את הדת החדשה. קלוין דאג ליצירת אליטה דתית-אידיאולוגית קיזונית שלחה מרכזה בז'נבה מיסיונרים, סוכנים חשאים, כדי לקעקע את המוסדים הקיימים מבפנים. הקלוינוים הוא בבירור חלק מן הרפורמציה הרדיקלית, כמו הלותרניות, הוא מהויה רעיון תיאולוגי שיש לו השלכות מעשיות מרתקות-לכטת. האלתו הרבה היא בחלוקת תוכאה של תהליכי הישרדותם הדתית של הכהרים ביוטר.

תרומתו העיקרית של קלוין להתחזותה של הדת הרדיקלית בכלל, ושל המשיחיות בפרט, הייתה ברשותו למושג-המפתח "הגורה הקדומה" (פרה-דסטינצייה). על-פי תורה זו, האל לא רק יודע את העתיד, אלא הוא שקובע אף את הבניות. מבחינה אישית פירושו של דבר שהאל שופט את הבריות עוד בטרם נולדו, וכי גורלו של האדם להימצא לנצח נצחים בגיהנום או בגן-עדן הוא פרי של גערת שנגורוה מראש בלי קשר למעשי בימי חייו.

תורת הגורה הקדומה לא הייתה המצאה של קלוין: הוא האמין שהיא מופיעה כבר בתנ"ך, המתיחס אל הכתוב בספר החיימ", וברורית החדש (מתי כ:23), שבה מוזיר ישו כי "cosa שתה תשטו אבל לשבת לימי נמי ולשםאל אין בידי לחת כי אם לאלה אשר יעד אותך אבי". פאולוס ניסה את הדברים מהרגלו באופן ברור ונוקב עוד יותר באיגרת אל הרומיים:

וכל המיעשים ידענו כי יעורו יתודו לטובה לאלהי אלותם הקדושים בסוד עצתו; כי את אלה אשר יידע מקדם אותם יעד גם מאזו כי ישו לדמות בנו לבבור היהת הוא הבכור לאחים רבים; ואת אלה אשר יעד מאזו אותם גם קרא ואת אלה אשר קרא אותם גם הצדיק ואת אלה אשר הצדיק אותם גם כיבד (ח:28–30).

בז' אבות הכנסייה שדנו בסוגיה בדורות שבהם נגבשו עקרונות הנזרות היה אוגוסטינוס (430–354 לספירה) הבולט בין אלה שטענו כי היושעה ניתנת לאדם לא הודות למעשו הטוביים, אלא מרצון של האל. קדושה היא לפיכך תוצאה של הבחירה בידי האל, ולא הסיבה לה. תפיסתו של אוגוסטינוס הייתה לתורה הדרשנית של הכנסייה בראשית החמשית, חרף מאਮץיו של פלאגיאוס (360–420 לספירה) לייחס חשיבות רבה יותר

הסמכות הדתית בארץותיהם, נהפכה של המדינה בכנסייה למאפיין העיקרי של הלוותניות: כך נוצרה כנסיית-המדינה (Landskirche). דורות רבים לאחר- מכן, בשנת 1939, כתב התיאולוג השווייצרי קארל בARTH (Karl Barth, 1886–1968) מכתב מפורסם שבו תלה בלאו את הקולר לנוטיית הגרמנים לציטתו לרשות הפוליטית ללא הרהור ולמלא גם פקודות לא-צדוקות בעיליל כאילו ניתנו מידיהם.

III

נהוג בדרך כלל לכלול את ז'אן קלוין (Jean Calvin, 1509–1564) יחד עם לותר בין מוכנני הרפורמציה המגיסטריאלית, אבל הציגו באופן זה מעילמה את ההשלכות המהפקניות שהיו לתרותו של קלוין ואת תרומתה המרכזית להתחזותן של קבוצות מישיות וקייזניות אחרות, לרבות אלה הקומיות בימינו: כמעט כל הcities המהפקניות הן קלויניסטיות בדרך זו או אחרת. הקלוינוים היה בוגר תגובה על הצלחת הלותרניות, שהתחפשה במרכז אירופה בשנות החלושים של המאה השש-עשרה, בעיקר בצפון גרמניה, שבה נמצאו הניסכויות הטריטוריאליות הגדולות. לותר נשאר נאמן לשיטתו לשכנוע את הניסיכים לקבל את הפרוטסטנטיות ולהניח להם לכפות את השינוי על מדיניותם הקטנות. השלמה עם קיומם של כמה סוגים נצורות בניסכויות אחת היה רעיון שלא עלה או על הדעת.

הפרוטסטנטיות יצרה ממנה פוליטי מול הקתוליות-הرومית וכוח יRib לה, אך מבחינות מסוימות היו התמורות הכלכליות חשובות יותר. בניסכויות שנעשו פרוטסטנטיות הוחרמו אדמות הכנסייה על-ידי הנסיך הפרוטסטנטי, והוא מכר או חילק בהדרך-כלך חלק ניכר מהן לאצילים או לסוחרים, שנעשו בדרך זו למעמד-הביבניים. במישור האינטלקטואלי ניכרו ההשפעות של הפרוטסטנטיות באפשרות להאמין שקיימות מעטת תשובות חלופיות לביעות היקום.

אך מה היה צריך לעשות כאשר נסיך מסוים דחה את הפיתויים שההמירה לפרוטסטנטיות? בארצות שבן היהת למלך מילא שליטה מעשית ב민ונים הכנסייתיים, בהכנסות מרכוש הכנסייה וכדומה, כפי שהיא בצתפת ובספרד, לא הייתה לו יותר שום השפעה כמעט. האם ייאלץ המנהה הפרוטסטנטי פשוט לוותר במקומות הללו? תשובתו של ז'אן קלוין הייתה

הගאולה הכללית. הצלחה במשלח-היד הארצי היא עדות מסוימת להצלחה בשליחות הגאולה הנצחית. מרגע שהאדם "נגאל", הוא מתחיל לעשותמצוות ומעשים טובים. למשעים הללו אין השפעה על גורלו של האדם בעולם הבא, כיון שגורל זה נקבע על-ידי אלוהים מוקדמת דנא.

המושג השני הוא "הרנית", ההסכם בין האל לבני עמו. "ברית החסד" שני פנים לה: היא מביעה את המחויביות של האל לבני עמו ואת חותמת הדותית והחברותית לפני. הקבלה עם בני-ישראל, בני הארץ בעבר, תהיה ברורה אף יותר בעולם החדש, שם תיארו הקלויוניסטים את חזיתם האוקיינוס האטלנטי ואת יישוב הארץ החדשה במושגים תנ"כיים. "כנסייה" הייתה מלאה בחשובה נוספת, המתארת את המבנה שבו אלוהים מארגן את צאן-مرעינו. בשביב הקלויוניסטים הייתה קיימת בתחום הכנסייה הנגלית גם "כנסייה נסורת", חברת ידועים רק לאלה, ונמנmis עימם כל הנבחרים מאז ומעולם. אולם קלוין ייחס חשיבות רבה לארגונו, ולכן הוא לא הוניח את הכנסייה הנגלית של אותם קלויוניסטים שקיו בלבם גם הם חברי בקהילה הנוצרת.

המליה החשובה האחורה במילון הקלויוניסטי היא "שליחות" או "יעוד", שתי גרסות של אותו מושג. האדם נדרש לשורט את האל על-ידי שירות לקהילה, שירות שהוא נוטן באמצעות משלח-היד שלו (שהוא בוגדר שליחות; באנגלית *calling* ובערבית *beruf*) הן מילים שיש להן משמעות כפולה של שליחות ומשלח-היד. אין מדובר רק במשרת או במקצוע של האדם, אלא בדרך שבה הוא עובד וחוי בעולם, והוא זו המגדירה את האדם. לכל אדם יש יותר משליחות אחת: הוא יכול להיות בעת ובוננה מהותנו. לכל אדם יש יותר משליחות אחת: הוא יכול להיות בת ואזרח. אך ככל אחד מן התפקידים הללו הוא או היא משתמשים ככלי של האל, כפי שהעובדת המשמשת גם לריסון האנוכיות ולעדוד השירות לאל. הבחיה היתה שהצלחה בשליחות עשויה אף להיות סימן שהאדם נבחר לגאולה ולגן העדן, אם כי – בנגדו למה שחושבים רבים על קלויוניזם – לא דווקא הצלחה כלכלית, אף-על-פי שטוג זה של הצלחה הוא הקל ביוית למדיותה. אדם עשוי להיכשל כחקלאי, אך להיות בן נפלא לאימו. מה שחווב הוא שבאמצעות הקדשת החיים לשליהות, באמצעות משמעת עצמית, אדם יכול להפגין את דבקותו בקדוש ולאשר את יעד המסע עוד בטרם יצא קלוין, הן למען עצמו והן כדי להוכיחו לשכניו.

לחופש הרצון ולמאמציו של האדם. אולם בסוף ימי-הביבנים נשתקה ההשכמה האוגוסטינית, לא רק בידיו של התיאולוג הדגול תומאס מקווינס, אלא גם בידי הוגיידות של הרנסנס מסוגו של אראסמוס, שהדגישו את חשיבותו של חופש הרצון – מושג כה מרכזי בתפיסה שרווחה באוטה תקופת.

לותר, שחדר אל התפיסה האוגוסטינית, דיבר על "החסד בלבד", ככלומר, רק חסדו של האל, ולא מאמצינו האומללים, הוא שמענק לנו את הבחירה בחיי נצח. לותר ראה בחסד והמחנה שאין האדם ראוי לה: כל בני האדם מאו ימי של אדם הראשון רואים רק לאש הגיהנום, אך האל בחסדו הנשגב מבינתנו הויאל להציג חלק מלאה המאמינים בו. לפיכך אסור לאיש להתלונן אם נגזר עליו גיהנום, שכן הוא העונש שנגזר על האנושות כולה מאו החטא הקדמון בעדן. חסדו של האל מתבטא בכך שהוא "מצדיק" חוטאים, אנשים לא-ראויים, מכיוון שהתפיסה האלוהית את הצדק אינה זו האנושית. זו "התיאולוגיה של הצלב" של לותר, הגורסת כי הדרך שבח להאל לгазול את העולם, באמצעות סבלו של יشو, קוראת תיגר על האופן שבו אנחנו תופסים צדק, כיון שצליבתה בעיני הבריות נחשבת כדרכ להשללה ולהתבסות.

קלוין, עורק-דין בהכרתו, לא היה יכול לשאת את הרעיון של לותר כי אלוהים שלוח את הבריות לגיהנום רק בעקביפין, ככלומר, בהחלתו לא להוציא אותם. תורה "הגנירה הקדומה המכופלה" הבלתי-מתאפשרת של קלוין גורסת שהאל בוחר חלק מן האנשים לחחי שמים ואחרים הוא בוחר, באופן ישיר ומכוון, להישלח לאבדון נצח. עיני קלוין, האל הוא שליט סוברני ופועל שהחלתו לעולם אין רף תוצאה של מחדל. בני-האדם אינם יכולים להבין את החסד והצדק האלוהיים, אך הם יכולים לחוות בتوزחותיהם.

אם נתבונן באוצר-המלחים של קלוין, נוכל לחשיך כיצד התפתחה התורה ועד כמה היא חשובה להתפתחותה של הדת הרדיקלית בדורות הבאים. המלה הראשונה היא "ביטחורה" – ההחלטה לנצל נשמות של חוטאים. מעניינות העובדה שהן ביוניות והן בעכירות יש למלה גם משמעות של "ברירה". כפי שבוחר בעבר בבני-ישראל, כך בוחר עתה האל בkaloyonistsם בני-עמו, כיושאל החדשה, והעביר אליהם את הבטחתה. הבחירה היתה מעשה של החסד האלוהי, והעביר אליהם את הבטחתה. הבחירה היתה להגשים מטרת אלוהית: הנבחרים נעשים למשרתיו של האל בתוכניות

שהוא מסרב בעקשות לנוטש את אמונתו הקתולית ורודף פרוטסטנטים עד חורמתו. תורתו של קלוין יוצרה אליטה רוחנית חדשה של קדושים – קדושים, אך ככל זאת אליטה עם כל הסכנות הטמונה בקבוצת שכנו. הקלוונייניסטים הצרפתיים, שנקרו האוגניטים, לא ייסטו לתכנן את רציחתו של המלך, שהרי כקתולי אנטידי-קלוונייניסטי, לא יתכן שהוא גמנה עם הנבחרים. כך גם באנגליה, שם אכן הצלicho הקלוונייניסטים – הקרים פורטניים – להעמיד את המלך לדין, להרשיעו ולהוציאו להורג מול חלון ארמונו.

לבד מן הסכנות הפוליטיות הגלומות בקבוצה של קדושים המשוכנעים בגואלתם, היו מעשיהם אשר היו, היתה קיימת גם השאלה התיאורטית: מה יקרה לכל היתר, לרבות אלה שגורלם איננו ברור? הקתוליות והלוטרניות הינן שתיهن נסיבות המבוססות על איזור גיאוגרפי: אנשים פוקדים את הכנסייה המקומית ומצביעים להתקבל בה בברכה, חלקם מן השירות שהמסד הדתי מספק להם. קלויניונים, לעומת זאת, היא דת אליטיסטית. לא כל אחד היה רשאי לפיקוד את הכנסייה המקומית; מן הרגע שהיא געשתה קלוונייניסטית, האדם נדרש לעמוד בדיקת קפנדנית של אדיותות דתית בטרם יוכל להצטרף אליה. חוטאים מובהקים בוודאי אינם משתיכים לנבחרי האל, ולכן אינם רשאיים לשבת במחיצתם. הלכה שמעשה מצאו אנשים רבים את עצם מחוץ לכל מסגרת דתית. איזוריים שלמים, כגון צפון אנגליה, נחשבו לאיזוריים דלים במספר האנשים הנראים כנבחרים, וכך הם נותרו מחוץ למסגרת הדתית עד לבואם של המתודיסטים במאה השמונה-עשרה, שהחליטו לטעת ערכיהם בצדgor. הנוטשים. "עגויים לאל, מתנסאים לאדם, כות הוא הגוז שישו רעם", התלונן ויליאם בליק בדבריו על הפורטנים, ותיארו מותאים באותה מידת קלוין עצמו.

IV

מבחינות מסוימות, גבר קלוין על לותר, כיון שהחסידיו של מייסד הפרוטסטנטיות ידועים כלותרנים ומשתיכים רק במספר מוגבל של קבוצות דתיות, ואילו רוב הכנסיות הפרוטסטנטיות הן קלוונייניסטיות ודוגלוות בגיןה הקדומה ובכל המשמע ממנה. אפשר לראות זאת בבירור

שכן המדינאי מלא במידה מסוימת את תפקידו של אלוהים עלי אדמות. השליט הוא כל' של האל, ולפיכך הוא רשאי להפעיל כוח ואלמות, אם כי אסור לו לשכוח שאין הוא אלא חוטא שהופק בידו כוח האל – אם יתרוג מגבלותיו ויתחיל לפעול בניגוד לצדקה, ישפט אותו האל ללאرحم. אין ספק שהוא ייענה לפאל-כפליליים בעולם הבא, אך מן הסתם יבוא על עונשו גם בעולם הזה: אם על-ידי שיפוט ההיסטוריה או במיגור שלטונו. קלוין גרש שהפלתו של שליט רשות תהיה מעשה ידיו של גיבור נשבג, רשיים אלכסנדר הנדול או דוד המלך, אך בהיעדר גיבור כזה, רשיים המgistראטום הנמנוכים (נושא משרות מן המעלה השנייה) לסלך את העריך. כך בוודאי חייבים לנוכח במלכה שבראה שליט אנטידי-קלוונייניסטי.

השלכות של תורת הגזירה הקדומה של קלוין היו עצומות, ואין לה夷יט בחשיבותן. הבריות ביקשו סימנים לבחירתם לגואלה, במיויחד בשלב שבו חוות התאותות אחורי תקופה של משבר. המנהיג הפורייני אוליבר קרומול, למשל, הגיע אל יישו אחורי שאיבד הכל, לרבות את נחלתו, ונאלץ לשכור חווה אדם אחר. אחורי שהושפל עד עפר ונחוץ באמונתו בבורא, הוא זכה בירושה גדולה שהחוירה לו את מעמדו הנכבד. אנשים אחרים עברו חוותות שונות. את המטיב הפורייני ריצ'רד באקסטר התרידה תמיד העבודה שהוא לא חווה מעולם סבל אישי. בסופו של דבר הוא הבין שאלהים שובר לבבות באופנים מאופנים שונים. מעניין עוד יותר היה הקווינקייר ג'ורגי פוקס, שהיה משוכנע שהוא נבחר לגואלה בלי שנדרש לאותות ולמופתים ממשמים כדי להאמין בכך. אנשים אלה התבכו בביטחון עצמי רב, ולא היה אפשר להתווכח עם אדם שהאמין כי הוא נועד למנ בראית העולם לשבת למינו של האל. קלוונייניסטים רבים היו אומנם את היותם בתפקיד של הודהה וספקות, אך אמונה זו משכה בעיקר את לבם של אלה ששכרו כי הם נועדו אך לטוב. קלוונייניסטים כתבו יומנים שבהם סקרו את אירופי היום בחיפוש אחר אותן וסימנים. הם היו אוחזים תרדה, אך גם משוכנעים כי הבחירה היא השילוח החשובה ביותר, מבטיחה להם את שביעות-רצונו של האל מן המעשים שעשו בתוקף הגזירה מראש.

אנשים כאלה עלולים להיות מסווגים במיויחד. קלוין, כפי שרainer, טען כי הפוליטיקה היא השילוח החשובה ביותר, וכי מותר להדיח שליטים רשעים. בלביו לא היה ספק שמלך צraft, למשל, הוא שליט רשות, כיון

בארצות-הברית, המהווה מעין שמרות-טבע דתית, שבה כל הcivilizations יכולות לפרוח והודות לעיקרו הטבוע בתיקון הראשון לחוקה האמריקאית, שלפיו "הങנוגרים איננו רשאי לחקק חוק לכינונה של דת או למגניעת קיומה החופשי". יש כיום בארצות-הברית כSSH מאות Civilities פרוטסטנטיות שונות, רובן קלוייניסטיות, שכולן חייבות לדאג בעצמן למימון ולארגון, כיוון שאין מקבלות דבר מן המדינה.

בין הcivilizations הללו יש רבות המוגדרות כ"פונדמנטלייסטיות", אלה המאמינות במושג של "נוצרים שנולדו מחדש", ובicular שכתב הקודש הפים מכל טעות, וכל מלה בהם היאאמת לאמיתה. מבחינת הדיק ההיסטורי, הפונדמנטלייזם נולד בין השנים 1909 ל-1915, בעת שהאחים סטיווארט, בעלי שדות-ענק עשירים מקליפורניה, החלו מפיצים קונטדים דתיים שנכתבו בהומנות תחת הכותרת הכללית "עקרונות-יסוד" (The Fundamentals). אך במשמעות עמוקה יותר, העקרונות של "נצרות שנולדת מחדש" וכותבי קודש הפים מטעות לא היו אלא ניסוח חדש של עקרוניותו של לותר: sola fide, sola gratia, sola scriptura. הפונדמנטלייסטים הם שחוירו אל המסר המקורי שטבח לותר בשנת 1520, ואילו יתר הכנסיות הפרוטסטנטיות הן שסטו ממנה. מרטין לותר לא האמין בכור המזרף, אך הוא אכן האמין בגן-העדן שבשמיים, ויש להניח שהוא משקיף ממש ביום על המטיפים האונגלאיסטיים בטלויזיה ורואה בהם את תלמידיו הנאמנים ביותר.

מרטין לותר

ארבעה חיבורים תיאולוגיים

תרגום ועריכה מדעית: רן הכהן

הקדמה: פרופ' מيري אליאב-פלדון

אחרית דבר: פרופ' דוד כ"ץ

החותג להיסטוריה כללית, אוניברסיטת תל-אביב

הוצאת רמות – אוניברסיטת תל-אביב
2007